

Michał Głuszkowski
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3353-2671>
(Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Toruń, Polska)

Recenzja: Janusz Jewdokimow, *Szlakiem staroobrzędowców, Białobrzegi 2022. 140 s.*

Review: Janusz Jewdokimow, *Szlakiem staroobrzędowców, Białobrzegi 2022. pp. 140.*

Abstrakt: Praca Janusza Jewdokimowa stanowi próbę kompleksowego opisanie miejsc związanych ze starowierstwem na terenie Polski. W większości opracowań wyróżniane są trzy główne obszary zamieszkiwania staroobrzędowców – suwalsko-sejneński, augustowski oraz mazurski. Autor podaje dokładne współrzędne geograficzne miejscowości oraz znajdujących się w nich obiektów, przede wszystkim nekropolii i świątyń, dzięki czemu książka może pełnić funkcję przewodnika. W aneksie została omówiona kolekcja ikon staroobrzędowych w muzeum w Supraślu.

Słowa kluczowe: staroobrzędowcy, miejsca, Suwalszczyzna, Sejneńszczyzna, Augustowszczyzna, Mazury, dokumentacja

Summary: Janusz Jewdokimow's work is an attempt to comprehensively describe places related to the Old Believers in Poland. Most scholars distinguish three main areas where Old Believers lived – the surroundings of Suwałki-Sejny, Augustów and the Mazurian Lakeside. The author provides precise geographical coordinates of places and objects, especially necropolises and temples, thanks to which the book can serve as a guide. The annex discusses the collection of Old Believer icons in the museum in Supraśl.

Key words: Old Believers, places, Suwałki region, Sejny region, Augustów region, Mazurian Lakeside, documentation

Za początek ruchu staroobrzędowego przyjmuje się lata 50. XVII w., kiedy część wiernych nie zaakceptowała przeprowadzanych przez patriarchę Nikona reform w Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej. Ponieważ działania władz cerkiewnych odbywały się przy wsparciu caratu, przeciwnicy zmian musieli liczyć się z represjami nie tylko o charakterze religijnym. Uznani podczas Soboru w Moskwie w 1667 za heretyków, rozpoczęli swoje migracje do odludnych regionów Rosji na północy i na Syberii, a także za granicę (Iwaniec 1977: 28–31). W ten sposób starowiercy stali się społecznością imigrantów, a ich dzieje zostały powiązane z historią wielu państw, w tym Rzeczypospolitej, na której terenach chętnie się osiedlali ze względu na bliskość terytorialną z Rosją i życzliwe przyjęcie przez polskich właścicieli ziemskich, którzy przyjmowali uciekinierów zza wschodniej granicy. Staroobrzędowstwo, nazywane także starowierstwem i staroprawosławiem jest od dawna popularnym tematem badawczym nie tylko w Rosji. Stefan Pastuszewski (2016: 305–371) w obszernym opracowaniu bibliograficznym naliczył ponad 1250 pozycji, zarówno naukowych, jak i publicystycznych oraz literackich, wydawanych głównie w Polsce, Rosji i Niemczech, ale lista tekstów na temat tej grupy etnokonfesjonalnej jest dłuższa i ciągle rośnie. Niedawno uzupełniła ją książka *Szlakiem staroobrzędowców* autorstwa Janusza Jewdokimowa. Wydana w 2022 r. publikacja jest pozycją pod kilkoma względami szczególną. Po pierwsze, jest to jedna z nielicznych pozycji napisanych przez przedstawicieli wspólnoty starowierców w Polsce, której J. Jewdokimow jest aktywnym członkiem, a w latach 2014–22 pełnił

funkcję Prezesa Naczelnej Rady Staroobrzędowców. Po drugie, jest to pierwsza praca mogąca pełnić funkcję przewodnika po miejscach związanych z polskim staroobrzędowstwem i jako taka ma szansę trafić do naprawdę szerokiego grona odbiorców, także poza środowiskiem naukowym.

Całość rozpoczyna się słowem wstępnym skierowanym w osobisty sposób do czytelników, ale oprócz zaproszenia do zapoznania się z przygotowanymi przez autora materiałami, jest to także zarys historii starowierstwa. Choć w publikacji brak klasycznych przypisów, jako pozycja popularnonaukowa zawiera ona bibliografię, która w tym przypadku została połączona z wykazem źródeł archiwalnych. Drugą część stanowią informacje o zwyczajach obrzędowych i tradycjach, które są na tyle istotne, że powinny się z nimi zapoznać osoby spoza społeczności staroobrzędowców, jeśli zamierzają wejść z nimi w interakcje lub nawet tylko odwiedzić ich miejscowości oraz miejsca pamięci. Szczególną uwagę J. Jewdokimow zwrócił na podstawowe nakazy i zakazy, których nieprzestrzeganie przez gości może urazić starowierców, np. odnośnie stroju obowiązującego na cmentarzach i zakazie palenia tytoniu na ich terenie. Ponieważ większość opisanych w książce obiektów to właśnie nekropolie, o nich w części informacyjnej zostało napisane najwięcej. Dominacja tych obiektów w przewodniku wynika z obecnej sytuacji społeczno-demograficznej wspólnoty polskich starowierców. Jest to niewielka wspólnota, a jej liczebność sukcesywnie spada w związku z migracjami młodego pokolenia do dużych ośrodków miejskich z dala od rodzinnych miejscowości i obecnie wynosi ok. 1000 osób (por. Głuszkowski 2011: 24–26). W wielu wsiach, w których jeszcze w połowie XX w. uważane były za tradycyjne miejsca zamieszkania staroobrzędowców, mieszkają tylko pojedyncze rodziny należące do tej społeczności, a w innych już od dziesięcioleci jedynym śladem dawnych osadników są cmentarze. A i one często uległy dewastacji i zapomnieniu, kiedy zabrakło osób spokrewnionych z pochowanymi tam przed laty zmarłymi. Dramatyczne wydarzenia, jakie rozegrały się latem 2020 roku w miejscowości Białogóry w powiecie sejneńskim w związku z potraktowaniem jednej ze starowierskich nekropoli jako działki budowlanej i zbeczeszczeniem znajdujących się tam mogił podczas prac budowlanych, stały się impulsem do aktywizacji całej wspólnoty i obrony nie tylko tego, ale i innych miejsc pamięci. Powstał wówczas profil na portalu społecznościowym Facebook informujący o postępkach starań związanych z ochroną białogórskiego cmentarza oraz strona zawierająca najważniejsze informacje o staroobrzędowcach (Cmentarz 2020; Staroobrzędowcy 2020). Rozpoczęta wówczas kompleksowa dokumentacja miejsc związanych ze starowierstwem w Polsce umożliwiła J. Jewdokimowowi, który brał czynny udział we wszystkich pracach, zgromadzenie danych dających podstawę do działań prawnych związanych z zabezpieczeniem dziedzictwa grupy mniejszościowej, a także stanowiła ważną część podstawy materiałowej recenzowanego opracowania.

Zasadniczą część monografii stanowią opisy miejscowości uporządkowane w czterech rozdziałach według klucza administracyjno-terytorialnego, poświęconych kolejno: regionowi augustowskiemu, sejneńskiemu, suwalskiemu i piskiemu. Na początku każdego z rozdziałów znajduje się mapa z zaznaczonym szlakiem pozwalającym odwiedzić wszystkie miejscowości opisane w danej części. Były one omawiane według stałego schematu. W części tytułowej umieszczona była obecna i ewentualne wcześniejsze nazwy miejscowości, przynależność administracyjna (gmina) oraz współrzędne geograficzne z dokładnością do dziesiątych części sekund. Tak duży poziom szczegółowości jest związany z potrzebą precyzyjnego wskazania najważniejszych obiektów. Jeśli są to cmentarze, należy mieć na uwadze, że są one ułożone często w miejscach dzisiaj

odludnych i trudno dostępnych, co przy mniej dokładnie określonej lokalizacji utrudniałoby osobie postronnej ich odnalezienie. Opis właściwy to zwięzła informacja na temat historii danego miejsca (wsi, cmentarza lub świątyni), niekiedy wzbogacona danymi demograficznymi. J. Jewdokimow informował także o stanie zachowania miejsca i jego aktualnym wykorzystaniu, m.in. czy cmentarz jest czynny i kiedy odbył się na nim ostatni pochówek. Opisom towarzyszą całostronicowe fotografie wykonane przez autora. Będąc osobą działającą od lat wewnątrz wspólnoty i reprezentując ją na zewnątrz, J. Jewdokimow jest bardzo dobrze zorientowany zarówno w staroobrzędowej topografii północno-wschodniej Polski, jak i w najnowszych dziejach tych miejsc, co czyni jego opracowanie wartościowym poznawczo dla wielu grup odbiorców.

Ostatnią częścią książki jest bogato ilustrowana kilkustronicowa charakterystyka kolekcji ikon staroobrzędowych w zbiorach Muzeum Ikon w Supraślu, opracowana przez Katarzynę Antonowicz, Piotra Sawickiego i Ewę Zalewską. W tym miejscu należy wspomnieć o wysokiej jakości poligraficznej publikacji. Druk na papierze kredowym z fotografiami o wysokiej rozdzielczości pozwala czytelnikowi na zapoznanie się z twórczością sakralną starowierców oraz przybliżyć klimat opisywanych w przewodniku miejsc.

Regiony historycznie związane ze starowierstwem należą do najbardziej malowniczych części Polski i są rokrocznie odwiedzane przez turystów, którzy często są zainteresowani etnokulturowym bogactwem tych ziem. Publikacja J. Jewdokimowa pozwoli im na zapoznanie się ze śladami jednej z barwniejszych społeczności północno-wschodniej Polski. Z kolei dla naukowców, przedstawicieli różnych dyscyplin zainteresowanych staroobrzędostwem może to być przydatne w badaniach terenowych kompendium historyczno-geograficzne.

Literatura:

- Głuszkowski M., 2011, *Socjologiczne i psychologiczne uwarunkowania dwujęzyczności staroobrzędowców regionu suwalsko-augustowskiego*, Toruń.
- Iwaniec E., 1977, *Z dziejów staroobrzędowców na ziemiach polskich XVII-XX w.*, Warszawa.
- Pastuszewski S., 2016, *Przegląd źródeł i opracowań do badań staroprawosławia*, Bydgoszcz. [03.11.2023].

Źródła:

- Cmentarz 2020. *Ochronmy cmentarz w Białogórach*.
<https://www.facebook.com/cmentarzwBialogorach/> [03.11.2023].
- Staroobrzędowcy 2020. *Staroobrzędowcy Starowiercy Pomorcy*.
<https://staroobrzedowcy.com/index.php/glowna> [03.11.2023].